NAT-dilemmák[1]

(Halász Gábor)

Azt gondolom, az előttem szólók nagyon okos dolgokat mondtak, és amit Környei Lászlótól hallottunk, az nem csak egy vidéki tantestület matematika munkaközösségében lehet elmondani, hanem bármely, akár nemzetközi oktatással foglalkozó fórumon. Azt is gondolom, abszolút releváns dolgokról volt szó.

Azzal kezdeném, hogy van egy nagyon jó gyakorlat: amikor készül egy kormányzati döntés, mint ahogy most is készült a Nemzeti Alaptantervről, az előterjesztőnek mindig néhány általános kérdésre válaszolniuk kell. Ezek közül az egyik az, vajon melyek azok a *közpolitikai célok*, amelyeket a tervezett intézkedés szolgál. Ez most is így van.

A NAT-ról szóló kormány előterjesztés[2] három közpolitikai célt említ. Az egyik, hogy közműveltségi *tartalmakkal* legyen kiegészítve a Nemzeti Alaptanterv. A másik a NAT *küldetésének és feladatának újradefiniálása*, és a harmadik *a nevelés és értékközvetítés szerepének megerősítése*. Tehát ezt a három általános közpolitikai célt fogalmazta meg az oktatási tárca, ezekkel akarja meggyőzi a Kormányt, meg a kormányban lévő többi minisztert arról, hogy ez fontos intézkedés, erre szükség van. Azért van szükség erre az intézkedésre, mert olyan közpolitikai célokat szolgál, amelyek indokolják ennek a lépésnek a megtételét. Ezen kezdtem el gondolkozni, és azt gondoltam, ezzel kapcsolatban két kérdést érdemes és célszerű feltenni. Az egyik az, hogy vajon jók-e, helyesek-e ezek a közpolitikai célok. A másik az, vajon azon az úton, amelyen megpróbálunk elindulni, el lehet-e érni ezeket a közpolitikai célokat.

Nos, először maguknak a közpolitikai céloknak a helyességéről mondanék néhány szót. Tehát arról, mennyire jók ezek. Az első a tantervnek közműveltségi tartalmakkal történő kiegészítése volt. Ezzel kapcsolatban egy olyan oktatáspolitikai elemzőnek vagy nemzetközi összehasonító elemzéseket végző kutatónak, mint amilyen én is vagyok, rögtön szemébe ötlik az, hogy ma a világ legtöbb országában abba az irányba viszik el a tartalmi szabályozó standardokat – mert ugye itt is ilyen standardról van szó –, hogy azt próbálják meghatározni, mi az, amire a tanulóknak képesnek kell lenni a tanulási folyamatnak a végén. Ez az, amit angol szóval úgy mondunk, hogy a „*learning outcomes*", azaz a tanulási eredmények, elérni kívánt tanulási kimenetek meghatározása. Úgy is mondhatjuk, azoknak a kompetenciáknak, azaz tudásnak, képességeknek és attitűdöknek a definiálása, amelyre egy bizonyos tanulási szakasz végén a tanulóknak rendelkezniük kell. Amit tudniuk kell, ami kell, hogy jellemezze őket. Itt most mi láthatóan a másik irányba megyünk: a standardot tanítandó tartalmakkal egészítjük ki. Ez több szempontból is kockázatos dolog. Többek között pontosan azért, amire Horváth Zsuzsa utalt: hogy ugyanis egyszer csak megjelenik rengeteg szereplő, akik szeretnének részt venni a nemzeti műveltség tartalmának a definiálásában. És ettől kezdve az egész már nem a tanulásról szól, hanem a nemzeti kultúra újradefiniálásáról. Ezek a szereplők, ahogy az előttem szólók szavaiból is kiderült, általában elfeledkeznek a tanulásról. Nem ez motiválja őket. Ők részt akarnak venni egy olyan folyamatban, ahol a nemzeti kultúrát definiáljuk. És ez egy teljesen más típusú kommunikáció, más típusú folyamat, mint

[1] A PDSZ 2012. február 24-én tartott budapesti „NAT fórumán" elhangzott előadás szerkesztett szövege

[2] Előterjesztés a Kormány részére a Nemzeti alaptantervről szóló kormányrendeletről. Nemzeti Erőforrás Minisztérium. 2012. 01. 17

az, amikor a tanulásról beszélünk, amikor például a tanulási eredmények elérhetőségén gondolkodunk.

Itt tehát egy óriási nyomás jelenik meg. Zsuzsa szavai gyönyörűen ábrázolták ezt, amikor a legkülönbözőbb területek képviselői a solymászattól kezdve a legelképesztőbb területekig, bejönnek ebbe a térbe, és megpróbálják a közösen definiált kultúrába belerakni a saját elemüket. Nos, a legtöbb országban azt látjuk, hogy pontosan ettől félnek, ezt próbálják mindenáron elkerülni. De ez csak az egyik oldala a dolognak: később majd egy másik dimenzióról is fogok beszélni.

A másik közpolitikai cél, mint láttuk, a NAT küldetésének és feladatának újradefiniálása. Ez önmagában nem tekinthető közpolitikai célnak. A kérdés az, milyen újradefiniálásról van szó, hiszen újradefiniálni sokféleképpen, sokféle irányba lehet. Tehát ez önmagában csak egy ”közpolitikai álcél”. Nekünk kell megpróbálni ezt itt definiálni. Feltételezem, hogy e mögött ebben a kontextusban az iskolák és az állam kapcsolatának, az iskolák önállóságának az újradefiniálásáról lehet szó. Tehát a közpolitikai cél, ha ez nincs is itt explicit módon megfogalmazva, azzal kapcsolatos, hogy milyen szerepet tölt be NAT-nak nevezett dokumentum a rendszer egészének szabályozásában. Erről lehet itt szó, ez tehát valószínűleg egy szabályozási kérdés. Nos, ezzel kapcsolatban, idefelé jövet gondolkodtam a villamoson, és próbáltam lerajzolni magamban egy olyan modellt, amiben szerintem erről gondolkodnunk érdemes. Ezt szeretném itt bemutatni. Most tehát egy kicsit bonyolult dolog fog következni.

Azt gondolom, nem elég egy dimenzióban gondolkodnunk. De, mint látni fogjuk, nem elég kettő sem, hanem legalább három dimenzióra lesz szükségünk. Amint az első ábrán látható, az egyik dimenzió az, amiről az előbb beszéltem: tehát az, hogy vajon a tanítást vagy a tanulást szabályozzuk. Fölül van az, amikor a „*learning outcomes*-ról, a tanulási eredményekről gondolkodunk, és alul a másik, amikor arról gondolkodunk, hogy mit kell tanítani. Jól tudjuk, hogy ez két teljesen más gondolkodás. A vita itt, ebben a teremben is valószínűleg részben erről fog majd folyni. De nem ez a lényegi dolog. Amit hangsúlyozni akarok, az majd a másik dimenzió lesz. Az előbbi mellett ugyanis látnunk kell azt a dimenziót is, amit úgy írnék le, hogy vajon alacsony vagy magas implementációs kapacitása van egy országnak, egy iskolának vagy egy oktatási rendszernek. Azaz: mire képes. Miért fontos ez? Azért fontos, mert minél inkább a tanulás szabályozása felé megyünk el, annál bonyolultabbá válik a helyzet. Annál nehezebb a dolgokat kézben tartani, annál nehezebb azokat szabályozni. Azok az országok, de akár egyes iskolákról is vagy egyes nevelő közösségekről beszélhetek, amelyek elindulnak a tanítás szabályozása felől a tanulás szabályozása felé, beleütköznek abba, hogy egyre bonyolultabb a dolgok kézben tartása és szabályozása. Vagyis sokkal komolyabb menedzsment képességekre, komolyabb implementációs kapacitásra van szükségük.

1. ábra: A tartalmi szabályozás implementációs dilemmája

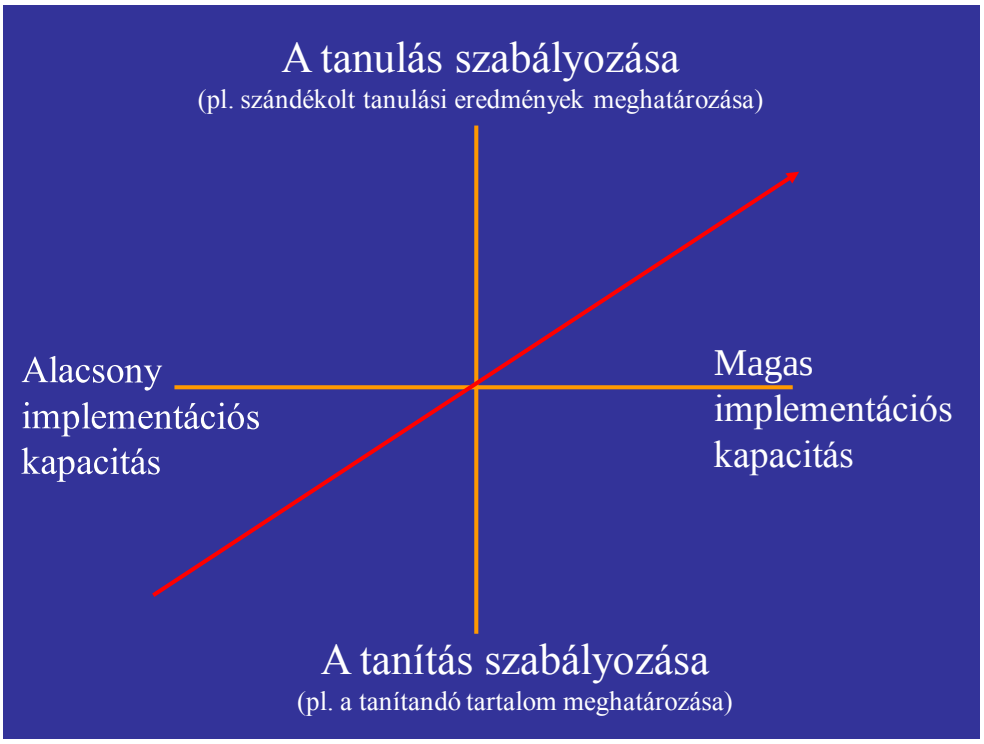

A tanítást nagyon egyszerű szabályozni: elég megmondani, hogy a tanár mit csináljon. Munkaköri leírások és hasonlók kellenek ehhez. De azt, hogy miképpen lehet eljutni odáig, hogy egy gyerekben kialakuljon egy-egy bonyolult kompetencia, azt nagyon-nagyon bonyolult dolog szabályozni. A csábítás persze óriási: mindannyian fölül, a tanulás oldalán szeretnénk lenni, hiszen úgy érezzük, ez magasabb rendű. Miért akarunk átmenni a tanulás szabályozása felé? Mindannyian ismerünk ezzel kapcsolatos tréfákat. Aki a tanulás szabályozásában gondolkodik, egy idő után abszurdnak, azaz viccesnek érzi azt, hogy egyáltalán hogy lehetett korábban a tanításról beszélni. Csak két olyan tréfát idéznék fel, amelyek jól illusztrálják azt, hogy a tanulásban gondolkodók mennyire alacsonyabb rendűnek élik meg a tanításban való gondolkodást. Az egyiket egy világszerte ismert tanuláskutatótól és iskolafejlesztőtől hallottuk, a neve *David Hopkins*, aki Magyarországon is volt, itt is többször hallhattuk őt . Ő mondta ezt egy konferencián, mindenki derültségére: „*Én vagyok a tanár, ti vagytok a tanulók. Én tanítok, ti tanultok. Ha esetleg hamarabb befejeznétek, mint én, akkor szóljatok!*” Ez jól szemlélteti a tanításban és a tanulásban való gondolkodás különbségét. Az, aki már a tanulás logikában gondolkodik, visszafele nézve ilyennek látja a tanításban való gondolkodást. Vagy egy másik példa, amit nemrégiben egy isztambuli konferencián hallottam. Ez egy kis sztori, ahol azt mondja egy kisfiú a másiknak, hogy „*Megtanítottam a Tigris kutyát fütyülni.*” És amikor odamennek a Tigris kutyához, és nem hallják őt fütyülni, a megszólított kisfiú méltatlankodva felkiált: „*De hát azt mondtad, megtanítottad fütyülni!*”, amire a válasz ez volt: „*Nem azt mondtam, hogy megtanult, azt mondtam, hogy megtanítottam.*” Ilyen tréfák sokaságát ismerjük, aki itt ülnek, tudnának több ilyet mondani. Ezekből látjuk, hogy a tanulás szabályozásában gondolkodók úgy vélik, ez a magasabb rendű dolog.

És itt jön a lényeg: a vízszintes dimenzió, azaz az implementációs kapacitás. Továbbá az átlós vonal, amely azt mutatja, hogy e két dimenzió nem független egymástól. Korábban utaltam arra, hogy ha a tanulás szabályozása felé megyünk el, magasabb implementációs kapacitásra van szükség. Ez azt jelenti, hogy normális esetben egy ország vagy egy iskola az

átlós vonalon kell, hogy legyen. Amennyire képes a bonyolult dolgokat menedzselni, annyira képes elmenni a tanulás szabályozása felé. Azt is látjuk – ezt mutatja a következő, a második ábra –, hogy két hibát lehet elkövetni. Az ábra baloldali részében három kört, azaz három pozíciót lehet látni. A középső van a jó helyen: ez a függőleges dimenzión éppen ott van, amire a vízszintes dimenzión képes. A két lehetséges hiba közül az egyik az, ha valaki túlságosan elmegy a tanulás szabályozásának az irányába: tudja, hogy ez a magasabb rendű, ez a komolyabb, ezért itt előreszalad, de még nincsenek meg hozzá a menedzsment és implementációs kapacitásai. Ezt mutatja az átlós vonal feletti kör. A másik hiba az, amikor képesek lennénk sokkal komplexebb, sokkal bonyolultabb rendszert is működtetni, már megvan hozzá az implementációs kapacitásunk, de nem lépjük meg azt, amit már meglépheteknénk. Ezt mutatja az átlós vonal alatti kör. Tehát, amit itt javasolok: egy dimenzió helyett két dimenzióban kell gondolkodnunk. Nem elég azt néznünk, eléggé elmozdultunk-e a tanulás-központú megközelítés felé, hanem azt is néznünk kell, képesek vagyunk-e ennek megfelelően cselekedni.

2. ábra: A tartalmi szabályozás implementációs dilemmája és a lehetséges pozíciók

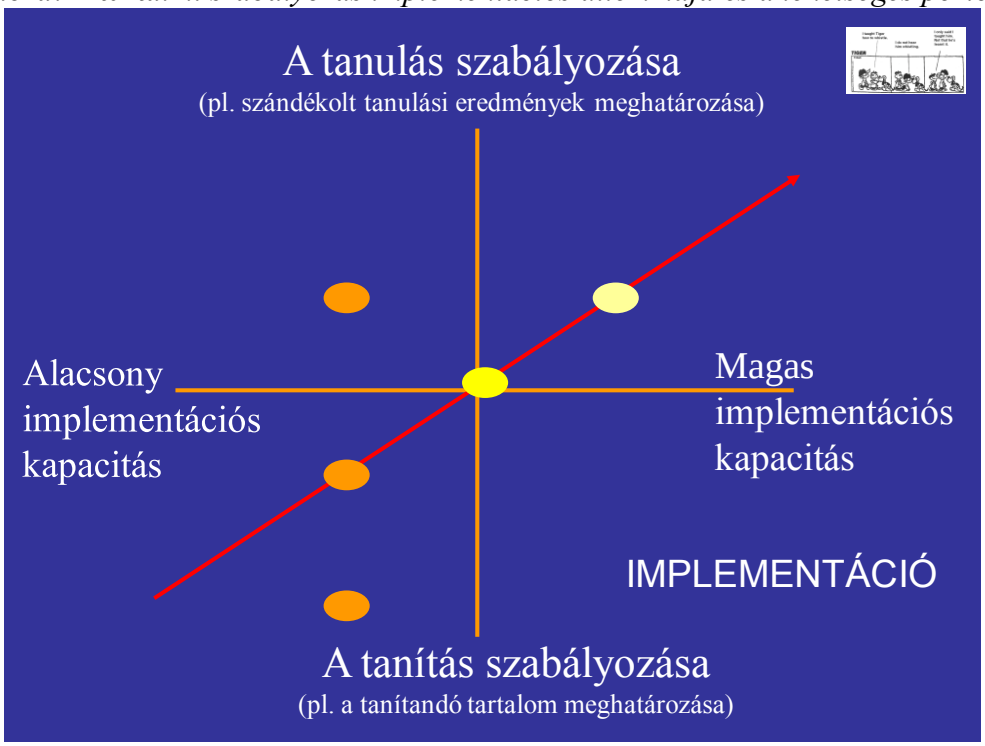

Az, amit ezzel mondok, természetesen a NAT-ról és a NAT-vitáról is szól. Hiszen a második közpolitikai cél éppen azzal kapcsolatos, hogy hová lőjük be a saját pozíciónkat. Vajon az a dokumentum, amelyet NAT-nak nevezünk, vagyis a NAT szóval jelölt tartalmi szabályozási modell jó helyen pozícionálja Magyarországot? Ezzel vajon most az alsó kör, a középső vagy a felső kör által jelzett pontra lőjük be a hazai szabályozást? Ez az igazán nagy kérdés.

De, itt még egyet kell csavarni ezen, és még bonyolultabb modellben kell gondolkodnunk. Ehhez ugyanis hozzáadódik az idő dimenziója. Az átlósan húzódó vonal erre is utal. Erről eddig nem volt szó: eddig egy adott pillanatról beszéltünk. Egy adott ország egy adott pillanatban mire képes… A valóságban azonban ez egy fejlődési folyamat. Ahogy az átlós vonal jobbra és felfelé halad, amerre a nyíl mutat, előre lehet menni. És itt jön a következő nagy dilemma, ami mostani NAT dilemmája is. Ha ugyanis egy szabályozási

rendszert belövünk egy pozícióra, akkor azt is tesszük, hogy a rendszert leszabályozzuk úgy, hogy ezzel tulajdonképpen megnehezítjük a fejlődését egy következő szint felé. Lehet, hogy okosan lőttük be a dolgot, a fejlődésben pontosan ott tartunk, ahová pozícionáltuk magunkat, de ha ügyetlenül csináljuk, akkor ott is maradunk. Ezért az igazán nagy kérdés az, vajon hogyan tudjuk megoldani azt, hogy ha jól is lőttük be az implementációs kapacitásunkat, akkor is olyan módon alakítsuk ki a szabályozási rendszert, hogy az ne bénítsa le azt, hogy holnap már ne itt, hanem előrébb legyünk. Ott, ahol az átlós vonalon, az ábra jobb oldalán található körök vannak.

Nem tudom biztosan megmondani, vajon most jól vagy rosszul lőjük be a pozíciónkat. Vannak természetesen feltételezéseim. Azok a számok, amiket Zsuzsa mondott például a huszonöt százalékról, mind erre utalnak. Azt viszont tudom, hogy tudunk olyan dinamikus szabályozási környezetet teremteni, amelyben nem csak az foglalkoztat bennünket, hogy magyar iskolák éppen hol vannak, hanem az is, hogy hová szeretnék eljuttatni őket. Ha nem azt mondjuk, hogy itt vagy ott vannak, hanem azt, hogy mondjuk huszonöt százalékuk itt van, és hetvenöt százalékuk pedig valahol másutt. És ennek megfelelően olyan szabályozást alkalmazunk, amely megengedi azt, hogy a huszonöt százaléknak is jó legyen, és a hetvenöt százaléknak is. Tehát, tudunk olyan szabályozást létrehozni, amely a hetvenöt százalékot megnyugtatja, ugyanakkor a huszonöt százalékot is felszabadítja, sőt lehetővé teszi azt is, hogy a hetvenöt százalékon belül egy másik, újabb huszonöt százalék is elinduljon azon az úton, hogy az előző huszonöt százalékhoz csatlakozzon. Tehát ezt az egészet időben is ki kell tágítani. Azt gondolom, ha ebben a dimenzióban gondolkodunk a NAT ügyről, akkor az egész sokkal intelligensebben kezelhető.

Minden további nélkül meg tudjuk ezt tenni, rengeteg nemzetközi mintánk van erre. Ma a fejlett országokra általában ez a megközelítés jellemző. Talán vannak itt olyanok, akik hallottak például az amerikait „*charter schools*”-ról, azaz az egyes intézményre szabott megállapodás alapján működő iskolákról. Ezek olyan iskolák, amelyek demonstrálják azt, hogy képesek a nagyfokú autonómiára, és képesek a tanulásszabályozásból kiindulni. Őket nem szabad beszorítani oda, ahol azok vannak, akik erre nem képesek. És deklarálni kell azt is: az oktatáspolitikai cél, az, hogy a huszonöt százalék fölmenjen, mondjuk, öt vagy tíz év alatt negyven, vagy ötven százalékra. Tehát bele kell venni a gondolkodásunkba az idő és a fejlődés dimenzióját.

A harmadik közpolitikai cél, mint láttuk, a nevelés és értékközvetítés megerősítése. Azt gondolom, hogy ez teljesen logikus és jó közpolitikai cél. De az igazán érdekes itt az, vajon túl tudnak-e lépni a döntéshozók és a politikusok azon, hogy deklarálnak valamilyen értéket, és utána az történik, amiről a Környei László beszélt, azaz semmi nem történik az osztálytermekben. Tehát, képesek-e mozgósítani azokat az *eszközöket*, amelyekkel hitelesen el lehet érni ezeket a dolgokat. Például, nehogy az legyen, hogy unott gyerekek utálkozva viccelődnek azon, hogy a tanárok ünnepségeken unalmas szövegeket mondanak nekik. Ebben korábban rengeteg gyakorlatunk és tapasztalatunk volt. Tehát itt az a kérdés, vajon képesek vagyunk-e hiteles mechanizmusokat működtetni ennek érdekében.

És végül, amit ehhez még hozzátennék: valójában nem csak az a két kérdés merült fel bennem, vajon jók-e az említett közpolitikai célok, és hogy lehet-e az itt javasolt úton ezekhez eljutni. Hanem az is felmerült, vajon valóban csak ezekkel a közpolitikai célokkal kell-e számolnunk. Vajon nem maradtak-e ki fontos közpolitikai célok? Nyugodtan mondhatom: kimaradtak A közpolitikai céloknak van egy olyan csokra, amelyekre mindig rá kell kérdeznünk: mindig meg kell néznünk, vajon teljesülnek-e. Ilyen az oktatás eredményessége,

hatékonysága és minősége és ilyen a méltányosság. Ilyen a stabilitás, az átláthatóság, az alkalmazkodás és a hasonlók. Ezek komoly közpolitikai célok: sokkal komolyabbak, mint azok, melyeket a kormány-előterjesztés most tartalmaz. Tehát vannak további közpolitikai célok, amelyeknek mind itt kellene lenniük, és rá kellene tudnunk kérdezni, vajon a javasolt intézkedés ezeknek az érvényesülését segíti-e vagy sem.

Mindezeken túl van még sok megvitatandó kérdés, amelyekkel foglalkoznunk kell, de az idő szűk. Nem is akarom tovább húzni, így talán csak két további dolgot említenék. Az első az, hogy itt egy *kormányzati intézkedésről* beszélünk. Egy kormányzati intézkedés esetén nem csak azt a kérdést tesszük fel, hogy az milyen közpolitikai célokat szolgál, hanem azt is, hogy milyen evidenciára épül, mi az a tudásbázis, amelyre a javasolt intézkedés épül. Nos, ebből a szempontból, azt hiszem, komoly gondok vannak. Ha összehasonlítjuk a mostani NAT revíziót azzal, ami például 1998-ban volt – akkor éppen Környei László volt a közoktatásért felelős helyettes államtitkár – akkor nagyon erős kontraszt tárul elénk. Akkor egy teljes éven keresztül intenzív empirikus adatgyűjtés zajlott arról, hogy milyen folyamatok zajlanak az oktatási rendszerben és konkrétan az iskolákban. Akkor is türelmetlen politikusok voltak, akkor is elégedetlenek voltak azzal, ami korábban volt. De képesek voltak arra, hogy kivárják azt, hogy egy éven keresztül professzionális módszerekkel folyamatosan gyűjtsék az információt, az adatokat. Hihetetlen mennyiségű empirikus tudás gyűlt akkor össze arról, hogy mi zajlik az iskolákban. Most ez nincs így. Bár folyt néhány releváns kutatás, döntően hiedelmek, szóbeszéd és meggyőződések alapján lépünk, és nincs a kezünkben elegendő evidencia. És még egy dolog hiányzik. Nem figyelünk eléggé arra, hogy mit csinálnak mások. Ma alapvető dolog az, hogy minden ország, ha valamit elkezd, megpróbál tanulni a többiektől, elkezdi őket intenzíven figyelni. Vajon történt-e olyan az elmúlt egy évben olyan, hogy intenzíven megpróbáljuk feltárni, hogy ezen a területen mit csinál a többi ország. Szerintem nagyon keveset tettünk ezen a területen.

A másik dolog, amit még megemlítenék, szintén igazi stratégiai kérdés. Ha két évvel vagy egy évvel ezelőtt feltették volna nekem ezt a kérdést: „*Mondd, Halász Gábor, szerinted mire érdemes most az energiáinkat fordítani, mert az energiáink nagyon-nagyon szűkösek?*”, akkor én erre azt mondtam volna, hogy olyan történelmi helyzetben van Magyarország, amikor óriási erőforrások állnak rendelkezésére, annak érdekében, hogy fejlessze azt az eszközrendszert, amivel el lehet érni az osztálytermeket. Egy ilyen történelmi helyzetben nem szabad a szabályok újraalakításával foglalkozni. Lehet, hogy a szabályokkal vannak bajok, lehet, hogy a szabályok nem elég jók, de ezt a történelmi lehetőséget nem szabad elmulasztani. Most az történik, hogy emberek százai fordítják az energiájukat arra, hogy a szabályok, a standardok újrafogalmazásának a keretei között olyan „solymász ügyekkel” foglalkoznak, amilyenekre Horváth Zsuzsa utalt. Eközben itt vannak mögöttünk azok a hatalmas erőforrások, amelyekkel el lehetne érni az osztálytermeket. Azaz lehetne olyan *pedagógiai eszközöket* létrehozni, amelyeket ha odaadunk a pedagógusok kezébe, akkor tényleg történik valami az osztályteremben. Mert attól, hogy a standardok szövegeit újraírjunk viszonylag kevés történik. Ez olyan stratégiai dolog, amiben még most sem késő lépni. A lényeg az, hogy ne elsősorban ne a NAT-nak nevezett dokumentum finomítására és annak vitatására fordítsuk az energiákat, hanem azoknak a kézzelfogható, konkrét eszközöknek és pedagógiai technológiáknak a fejlesztésére, kipróbálására, javítására és terjesztésére, amelyek valóban változásokat tudnak elérni az osztálytermekben, amelyek valóban alakítani tudják a pedagógusok osztálytermi munkájának a minőségét. Kicsit több figyelmet lenne érdemes a fejlesztésre fordítani. Köszönöm a figyelmüket!